

לאן נעלמה הלטאה הירוקה?

החשש לגורל הלטאה הירוקה באזור הכרמל והצפון הוציא את רועי טלבי למסע ארוך בעקבות הלטאה הצבעונית, הגדולה והחמקמקה, מאזור הכרמל ועד מורדות החרמון. לטאה - סיפור אהבה

כתב וצילם: רועי טלבי

לטאות ירוקות מהכרמל. מימין זכר (סביב ראשו בולט גוון תכול) משמאל נקבה

בעקבות הלטאות האבודות

את הרומן הבלתי נשכח עם הלטאה הירוקה חידשתי בשנת 2002 בעקבות קריאתם של אקולוגים במחוז צפון ברשות הטבע והגנים אשר חששו לגורל המין באזור הכרמל. משנות ה־90, התצפיות בלטאה הירוקה בכרמל הפכו לנדירות ביותר, והיו שסברו כי המין נעלם כליל מנופי הרכס. כחובב זוחלים מושבע וסטודנט למדעי החיים בשנתי הראשונה באוניברסיטת חיפה באורנים, השתוקקתי למעוז שבו אוכל להתאוורר מלימודי הכימיה והפיזיקה, ולאחר כמה שיחות טלפון ענייניות עם אבינועם לוריא (מנהל חי־בר כרמל לשעבר, אשר גייס את הקרן למימון המחקר), יפתח סיני (אקולוג מרחב הגליל התחתון) ודודן רותם (דאז, אקולוג מרחב הכרמל) - מצאתי את מבוקשי ויצאתי בעקבות הלטאות האבודות.

בוהק מנוקד בשחור, וסביב ראשם הרחב של הזכרים בולט גוון תכול עז. הלטאה הירוקה פעילה במשך היום ושוכנת בסביבות של חורש ים תיכוני באזורים הרריים שבהם שולטים צמחים מעוצים כגון אלון, אלה, אורן, לוטם קידה שעירה, סירה קוצנית וכן מגוון צמחים חד שנתיים. עונת הרבייה מתקיימת בעיצומו של האביב הישראלי, עם התחממות האווירה בחודש מרס. הזכרים הבוגרים דולקים אחר הנקבות במטרה להזדווג, תוך עימותים עם זכרים יריבים, ובתום פרשיות האהבים מטילות הנקבות כמה ביצים במחילה הנחפרת בקרקע הלחה בשולי החורש. עיקר מזונה של הלטאה הירוקה מתבסס על חרקים ופרוקי רגליים אחרים, אך לעתים היא תגוון את תפריטה בלטאות ואף בנחשים קטנים. בין טורפיה נמנים מיני נחשים גדולים ועופות כגון דורסי יום ועורבנים.

לטאה הירוקה הראשונה בחיי נחשפתי בספר על זוחלי ארץ ישראל. אז הצטיירה בעיניי לטאה גדולה ומרשימה, אלופת ההסוואה בחורש הים תיכוני, לטאה מסתורית וקשה להשגה, אשר מעט ידוע על אודות אורחות חייה. לשנים, נפל בחלקי להגשים את אותה פנטזיית ילדות ולצפות ביצור הנהדר הזה משוטט במעבה הצמחייה על רכס הכרמל.

הלטאה הירוקה (*Lacerta media israelica*) היא הצבעונית והגדולה במשפחת הלטאיים בישראל (אורך הזכר כ־43 ס"מ). יש לה זנב ארוך המסייע בריצה מהירה ורגליים מפותחות ושריריות, המקנות ללטאה יכולת מדהימה לטפס ואף "לשחות" על גבי שיחים ועצים. הצעירים מפוספסים בגווני חום ירוק ושחור, הבוגרים צבועים ירוק

אלופת הסוואה. צעיר מתבגר בשמורת המירון, 2010

זהירות טורף. תלום קשקשים מצוי בחורש שמורת המירון

לטאה עם דרישות

במשך עשורים אפיינה הלטאה הירוקה את חורש הכרמל והייתה מין מרכזי וחשוב, הן כחלק מן המערכת האקולוגית והן עבור חובבי הטבע. היעלמותה המסתורית הדאיגה כאמור את העוסקים בדבר ונולד הצורך לערוך סקר מקיף שיבהיר את תפוצתה כיום, ולערוך מחקר כדי להבין את הסיבות היעלמותה. וכך מצאתי את עצמי מתרוצץ על רכס הכרמל עם מקל ביד אחת ומחברת בשנייה, טומן את ראשי בסבך הצמחייה,

הצטמצמות בפעילות של אנשי שדה (מדריכי בתי ספר שדה וכיו"ב) במהלך העשורים האחרונים. להבדיל משתי הסברות האחרונות, תשובתם של זואולוגים מובילים באקדמיה לחידת היעלמות הזוחל מנופי החורש, התבססה על עלייה חדה בשכיחות טורף יעיל המהווה איום על הלטאות - חתול הבית. כלומר, חתולי בית שהתפראו (Feral cat) עוזבים את סביבת האדם לטובת ציד זוחלים ואחרים בשטחים טבעיים.

כמרבית מיני הזוחלים המאכלסים את אזורי ההר בצפון ובמרכז ישראל, מוצאה של הלטאה הירוקה הוא אירופי וכולל את אזור דרום-מערב אסיה וארצות הבלקן. מניחים כי בישראל מצויה תת-מין האנדמי לאזור דרום הלבנט (צפון ומרכז ישראל, צפון-מערב ירדן, דרום-מערב סוריה ודרום לבנון). כלומר, האוכלוסיות בישראל מתקיימות על גבול תפוצה דרומי של המין, וזו כבר בעיה. מכיוון שלא נאסף מספיק מידע על אודות המין (עד כה תועדו בישראל באופן מסודר פחות מ-200 תצפיות בלטאה הירוקה), אפשר רק לשער את מפת התפוצה ההיסטורית בארצנו. אילו יצאנו לחפש אחר הלטאה הירוקה בחורש הים תיכוני של ארצנו לפני 100 שנים, היינו לבטח מוצאים כי הן מאכלסות אזורים נרחבים בהרי יהודה, בשומרון, בכרמל, בגליל התחתון והעליון, בגולן הצפוני ובמורדות החרמון. אם נערוך את אותו הסקר היום, במזל רב אנו עשויים לאתר לטאות במורדות החרמון, בשמורת המירון ובאתרים אחרים בגליל התחתון בלבד. לאור הצמצום בשטח התפוצה הוגדר המין בסכנת כליה - Endangered species. כאן התעוררו השאלות האם אכן נעלמה הלטאה הירוקה מאזורים כה נרחבים ומדוע?

אם ננסה לשחזר את העבר ונשאל דמויות כעמיצור בולדו (פקח ותיק ברשות הטבע והגנים), חווה להב (החברה להגנת הטבע) ואנשי שמירת טבע נוספים אשר חקרו ובילו רבות (ועדיין) בסביבות החורש הים תיכוני של ישראל, נגלה כי אכן הלטאות חסרות ממרבית השטח שבו נצפו בעבר. עם זאת הם מציינים כי מדובר בלטאה מרשימה בגודלה אך חמקמקה ונדירה מטבעה, בעלת כושר הסוואה מצוין, המסוגלת להיעלם מעינינו בכל פינה אפשרית בחורש (כולל צמרות העצים), וזהו גורם אפשרי להיעלמותה המסתורית. סברה נוספת קשרה את היעלמותה במיעוט התצפיות בחברות המינים בחורש הים תיכוני, בעקבות

עם הגבלת פעילות הרעייה והכריתה על ידי תושבי הכרמל מאז קום המדינה, הצמחייה שגשגה והפכה מחורש דליל לחורש צפוף.

תחילה היה נדמה כי הדבר עשוי להשביח את בית הגידול עבור החי והצומח, אך עם סגירתו של החורש חל צמצום משמעותי במגוון מיני צומח חד שנתי. צומח מסוג זה הוא קריטי לתפקוד המערכת האקולוגית, בייחוד עבור מינים אוכלי חרקים כלטאות. כפי שהתמעטות הקרקע החשופה וחסימת קרני השמש על ידי החורש הצפוף הביאו לצמצום במגוון הצומח, כך נוצר גם מחסור בנקודות התחרדות עבור זוחלים אשר זקוקים לקרינת שמש לשם תפקודם.

באותו הקשר, מצאנו קשר מובהק בין דרגת גיל הלטאה ועונת הפעילות שבה נצפתה, לבין צורת הצומח בסביבת התצפית. כלומר, לטאות צעירות נצפו בתחילת האביב מתחרדות ומשחרות לטרף בשטחים עשבניים פתוחים, בעוד שעם התבגרותן ועליית הטמפרטורות בקיץ, הן נצפו בצל שיחים ועצים ובשולי חורש סגור.

הממצא האחרון חיזק עבורנו את המסקנה שכדי להתקיים הלטאה זקוקה לסביבה הטרוגנית אשר הצטמצמה ברחבי הכרמל, והתחלנו להבין לאן נעלמה הלטאה הירוקה - למפלטים אחרונים בחורש הכרמל שבהם שורדים תנאים כבעבר.

המידע שנאסף על אודות אורחות החיים ובית הגידול שבו מתקיים המין הצביע על שינוי צורת הצומח בבית הגידול המועדף כגורם המרכזי לצמצום האוכלוסיות. אם כך, הטענה המקובלת שחתולי הבית הם הגורם המרכזי להיעלמותה של הלטאה הירוקה נדחית במקרה של הכרמל, אך בשל הימצאותם הרבה ועצם היותם טורפים כה יעילים, אפשר לשער כי החתולים בכל זאת מסבים נזק עצום לאוכלוסיות חיות הבר של ארצנו.

מגיחות עם האביב

האביב בסביבות החורש הים תיכוני הוא חגיגת טבע אמיתית המזמינה מגוון צמחים

הירוקה מוגבלת לסביבות שבהם מתקיים חורש אלונים צפוף סמוך לאחו עשבוני מעורב בשיחי אלת המסטיק, בעוד שקרובתה, הלטאה הזריזה, מסוגלת לשגשג בסביבות צומח מגוונות של חורש סגור, חורש פתוח, בתה וגריגה (צומח בינוני), המאופיינות בהפרעות שונות כגון רעיית בקר. אמנם הלטאה הזריזה קטנה בגודלה מהלטאה הירוקה, אך בתחרות על בית הגידול בכרמל לזריזה יתרון משמעותי: נדיר למצוא חורש מפותח והטרוגני המועדף על הירוקה, ומרבית משטחי הכרמל 'סובלים' מהשפעות האדם ובעיקר משריפות חורש ומתהליכי ההשתקמות הארוכים הנלווים להן.

השפעות האדם

את נזקי הדליקה הגדולה בכרמל (בדצמבר 2010) עבור החי והצומח קשה לאמוד, אך ברור לכל כי השפעת האש על האקולוגיה של החורש היא מכרעת. ידוע כי ריבוי שריפות הוא אחד הביטויים הבולטים לפעילות האדם בכרמל באלפי השנים האחרונות. חוקרת השריפות נעמה טסלר (מאוניברסיטת חיפה) וחבריה ציינו בעבודתם (על אודות השריפות בכרמל בשנים 1978-2006) כי ב-30 השנים האחרונות נשרפו יותר מ-30 אלף דונם משטח הכרמל ב-350 ארועים שונים. לעומת זאת, באסון הגדול בכרמל עלו בלהבות יותר מ-40 אלף דונם תוך ימים ספורים. מלבד פגיעה ישירה ביצורים החיים בשטח שבו מתרחשת שריפה, חלים שינויים פיזיקליים המכתיבים את תהליכי השתקמות החורש והחי שבו, כאשר התוצאה הבולטת לעין היא השינוי בצורת הצומח ובהרכבו.

באין מפתיע, אותו שינוי הוא גורם מכריע בתפוצת הלטאה הירוקה בכרמל, ואכן לא מצאתי לטאות באותם אזורים נרחבים שעברו שריפות בעשורים האחרונים. מכך אפשר לומר כי גם עבור הלטאה שלנו, השריפה הגדולה היא חדשות רעות. מלבד שריפות, ידוע כי החורש הים תיכוני בארצנו עבר תמורות משמעותיות נוספות בשל פעילות אנושית לאורך ההיסטוריה. אחת ההנחות גורסת כי

רעיית צאן מועילה לחורש באזור הכרמל

נוף החורש באזור טבעון אלונים שבו נכחדה הלטאה הירוקה

סורק אחר מקור הרחש הקל ביותר ומתעד את המתרחש סביב. במהלך הסקר התאכזבתי לגלות כי הלטאה הירוקה אכן נעלמה ממרבית האתרים שבה נצפתה בעבר ברקס הכרמל, אתרים שבהם משגשגת כיום בת סוגה הלטאה הזריזה. החדשות הטובות הגיעו משלושה אתרים שבהם שרדו הלטאות הירוקות, ובתום שלוש עונות הפרויקט (בקיץ 2005) היה בידינו תיעוד של יותר מ-180 תצפיות על המין הנדיר.

עד כה, המאמצים ללמוד את תפוצת הלטאה הירוקה בכרמל הניבו שתי מסקנות מהותיות: האחת, אוכלוסיית המין טרם נכחדה ועודנה מתקיימת על רכס הכרמל, והשנייה, האוכלוסיות הנפרדות הן קטנות ונראה כי הן מצויות במגמת הצטמצמות.

לאחר ניתוח המידע המקיף, אשר כלל גם תצפיות בזוחלים ובמיני צומח נוספים, התברר שללטאה הירוקה יש דרישות מדויקות בהקשר של בית הגידול ובאופן מעניין, אך לא מפתיע, היא בוחרת לשוטט באזורים הטרוגניים שבהם מגוון המינים הוא רב יחסית לאזורים אחרים בכרמל. התצפיות הצביעו על כך שהלטאה

לטאה אחות. זכר בוגר של לטאה זריזה בחורש שמורת המירון

הלטאה הירוקה - תמונת מצב בצפון

ובכרמל אופיין בגורם הפרעה חשוב הראוי לציון: בעוד שרעיית הבקר רומסת ומהדקת את הקרקע ומכלה את הצמחייה החד שנתית, רעיית הצאן היא בררנית ומותאמת יותר לסביבות הצומח היים תיכוני של ארץ ישראל. אט אט התברר כי הלטאה הנפלאה מעדיפה רעייה על ידי צאן המביאה לפתיחת סבך הצמחייה ומעודדת מגוון של צמחים ובעלי חיים נוספים. אפשר להניח שלאור התפשטות שטחי רעיית בקר בהרי הצפון, עתידו של המין בטבע הישראלי נמצא בסכנה.

לקראת סיום הפרויקט בכרמל ב־2005 פתחנו בסקר רב שנתי ברחבי הגליל התחתון, ובאביב 2009 ו־2010 סקרנו גם אתרים בגליל העליון, בגולן הצפוני ובמורדות החרמון. לשמחתנו איתרנו לטאות ירוקות בארבעת אזורי הסקר. צפיפותן של הלטאות ואפיון סביבת החיים המועדפת בשמורת המירון ובאזור הגולן והחרמון עדיין אינם ברורים, אך בכמה אתרים בגליל התחתון הלטאות נמצאו בסביבות חורש דומות לאלו שנמצאו בכרמל. השטח שבו אותר המין בגליל

ובעלי חיים לפרוץ החוצה ברוב הדרם. מבין אלו אשר בילו בתרדמה את מרבית העונה הקרה, מגיחות הלטאות הירוקות ממחילות החורף שלהן במטרה לשחרר אחר מזון, להתרבות או סתם להתחרדן. אם כבר השתכנעתם לצאת ולהינות ממטעמי האביב בחורש היים־תיכוני, אנא הצטיידו בעיניים ובאוזניים ערניות, מעט סבלנות ומצלמה, ואולי יתמזל לכם ותפגשו בלטאה ירוקה.

הכותב הוא בעל MSc באקולוגיה והתמחות בזוחלים, היה פקח במחוז דרום, רשות הטבע והגנים.

תודה לאנשי רשות הטבע והגנים, לאבינעם לוריא, לפרופ' עדו יצחקי מאוניברסיטת חיפה באורנים על הדרכה מסורה ולקרן שושהיים על תמיכתם במחקר.